

AZ ÁLLAM TERJEDŐ HATALMA

AZ ÁLLAMI hatalom terjedését sokan aggodalommal látják és alig van a nemzet életének tere, a honnan panasz ne hallatszanék a túltengő beavatkozás ellen. És bár e panaszok őszinteségéhez néha szó fér, hiszen gyakran ugyanazok, kik a kormánytól való függés veszélyeit hirdetik, dacolva e veszélyekkel, keresik a függést, nem vitatható, hogy a kormányhatalom növekedőben van és oly területekre is kiárad, melyek régebben más művelésnek voltak fenntartva.

Hogy a liberalizmus jelszavai felvonulnak az állam teljhatalma — az etatizmus — felé haladó fejlődés ellen, az magától értődő. Hiszen akik az egyén szabadságában látják a társadalom egészséges, természetes, termékeny berendezkedését, mert a francia forradalom három egymással összeférhetetlen jelszava közül a szabadságot választották irányelvül, az állam beavatkozásában csak gátló körülményt láthatnák. A gyakorlatban azonban a liberális vélemény ma néhány hajthatatlan doktrinért kivéve gyakran az állam cselekedetét sürgeti; a kereskedők egész szabadságszeretete megtörik a boltbérek szabad megállapításánál; a szabadelvűnek vélt gyárosok vámokért harcolnak, aminél alig van mélyrehatóbb beavatkozás a gazdasági életbe; és a különben nem liberális mezőgazdaság is a termelés szabadságát hirdeti ugyan, de állami intézkedést sürget, például a terményértékesítés terén. A szabadelvűség elvi megvalósítása ma nálunk is — legalább egyelőre — a múlté. Annyival inkább a múlté, mert olyan okok, melyekről utóbb fogunk szólni, oly társadalmi szervezést indítottak meg és támasztottak fel, mely az egyén szabadságát még azokon a tereken is a hasonló szelleműek vagy hasonló érdekűek közösségébe bilincseli, melyek az elmúlt százötven évben az egyéni szabadság sajátos területei voltak, ilyenek elsősorban a gazdaságiak. A társadalmi élet minden terén e szervezkedés megindulását vagy fejlődését látjuk; régen elmúltak azok az idők, — pedig nem is régen voltak — mikor minden társadalmi szervezkedésben veszélyt láttak a közösségre nézve, mikor büntetőjogi védelmet követeltek azok ellen, akik érdekeik közös képviselőjére egyesültek. Ebben a liberalizmus az abszolutizmus egyenes leszármazottja volt. Még ma is megvannak nyomai e szervezésellenes hangulatnak, mikor a kor mozgalmát fel nem ismerő szólások bizonyos társadalmi szervezés ellen hadakoznak és az állam hatalmát óhajtják igénybe venni a gazdasági liberalizmus érdekében, ami éppen olyan paradox, mint amikor a liberalizmus elveire hivatkoznak azok, akik a szervezkedés szabadsága címén a velük egyesültek szabadságát nem kevésbé korlátozzák, mint a velük szemben álló nem szervezettekét.

A munkásszervezetek proskripciója helyett ma munkaadók szervezeteit látjuk, a kartelekkel szemben termelő vagy fogyasztói szervezetek létesültek, vagy fognak létesülni. Ki győzné felsorolni ama társadalmi szervezeteket, — kamarákat, érdekképviselőket, egyesületeket, szövetségeket — melyekben az egyén ma elmerül, melyekhez újabban feltámadt öntudattal csatlakoznak régi területi közigazgatási szervezetek, mint a törvényhatóságok és az egyre nagyobb jelentőségre emelkedő községek. Erre vezethető vissza, hogy ma oly gyakran nem az egyén áll szemben az államhatalommal, hanem szervezetek. És az államhatalom terjedése ellen, az állami bürokrácia ellen már csak elvétve küzd az egyén, hanem majdnem mindig valamely azonos eszmék, terület, vagy anyagi érdekek alapján tömörültek szervezetének bürokráciája.

Csak a felületes szemlélő előtt meglepő, hogy konzervatív oldalról is ostromolják az állam onnipotenciáját. A konzervatív politikának nincsenek oly elvont tételei, mint a liberalizmusnak, hiszen éppen ez egyik alapvető különbségük. Éppen ezért nagy zűrzavar uralkodik a konzervatív eszmét illetőleg és gyakran azonosítják azt oly tartalommal, mely — bár gyakran együtt jár konzervatív politikával — nem annak lényege. Így a vallásosságot a konzervatív politika lényeges alkatrészének tartják, holott van szélső nacionalizmus, mely vallásellenes, és nem egy híres liberális államférfiú élt, ki tanúbizonyságot tett keresztény hitének élő erejéről. Mások a nacionalizmusban vélik a konzervatív eszme lényegét megtalálhatni, bár az egyház, melynek a szó igazi értelmében való konzervativizmusához szó sem férhet, bizonyára nem nacionalista. Éppen olyan helytelen a konzervativizmus ama legerjedtebb értelme, mely a szó tulajdonképpen való jelentéséből indul ki és a meglevőnek őrzését, maradását jelentene. A konzervatív szó politikai értelemben állítólag 1830-ban keletkezett Angliában, mikor a tory-párt ellenezte a választójog kiterjesztését és a meglevő állapothoz ragaszkodott. Azóta minden a liberalizmussal szemben álló véleményre e nevet alkalmazzák, mintha a konzervativizmus lényegét fejezné ki ez egyszeri esetre való elnevezés. E tévedést megerősíti az, hogy nem egy politikusnak, ki konzervatívnak mondja magát, egész programja a meglevő megőrzése és az is nagyban hozzájárul a félreértéshez, hogy a konzervatív irány alapeszméje a valóságból indul ki és nem valamely elvont eszméből, mint a liberalizmus és hogy ezért több történelmi érzeke van, mint az utóbbinak. De hogy mily téves azonosítani a konzervatív politikát a maradisággal, annak éppen most vagyunk tanúi, mikor korunk küzd, hogy a liberalizmus helyébe más, a mai európai államok legtöbbször megfelelőbb kormányzati elveket honosítson meg. Ma a liberalizmus maradi, a konzervativizmus ellenben az, mely változást sürget, sőt nem egy országban éppenséggel forradalmár. Ebben a formai szerepben tehát váltott szereposztás van. Ugyancsak felette téves a konzervativizmust az arisztokratikus renddel, a liberalizmust viszont a demokráciával azonosítani. A liberalizmus és konzervativizmus nem azon múlik, hogy miként jön létre a nemzet akarata, hanem mi a nemzet akarata. Íme Angliában a választójognak állandó terjesztése mellett

a konzervatív irányok nagy mértékben visszaszorították a szabadelvű pártot; szabadelvűbb párt pedig, mint a mi rendi, lényegében nemesi országgyűlésünk többsége 1825-től 1848-ig, nem volt és nem is igen képzelhető; a keresztényszocialista pártok konzervatív demokráciája is nyilvánvaló.

Ha elemezni igyekezünk a két nagy politikai irány tényleges különbségét, ez talán azon szempontból tehető, hogy minden politika célját, a társadalmi egyensúlyt, mily utakon óhajtja elérni. A liberalizmus az ember képességeire alapítja a közösségek életét, melyek véleménye szerint szabad érvényesülésük esetére a legnagyobb boldogságot hozzák létre és ezzel a legbiztosabb egyensúlyt. A konzervativizmus, nem az elvont embert látja maga előtt, hanem az élő, a küzdő, gyenge, valóságos embert, ki gyakran saját érdekeinek felismerésére is képtelen, akit tervszerűen vezetni és gyámolítani kell és így nem lehet reábíznai a szabadságra, melyben elveszhet és mely a társadalomra veszélyes feszültségű egyenlőtlenségeket teremthet, minthogy nem egyenlő természeti és társadalmi fegyverekkel indulnak a polgárok a küzdelemben. Minden konzervatív politikában tehát szükségképpen a történelem folyamán mindenkor van valami patriarchális vonás. Így a tiszta etatizmusban, mint például Peru alkotmányában a felfedezés idején, éppen úgy, mint középkorunk társadalmi szervezettségében, mely valóban konzervatív volt, abban a nemes értelemben, hogy területi és rendi társadalmi szervezkedésében megalkotta kötelességeknek és jogoknak kiegyensúlyozott rendszerét, mely mindenkiről gondoskodik teljesítményéhez képest. Történelmi oktatásunk bűne, hogy a középkor képe mint „sötét középkor“ él annyi tanult ember lelkében. Mialatt társadalmunk küzd, hogy adott helyzetében szükséges, az individualizmust helyettesítő életformákat találjon, történelmi szemlélete még nem tudott megszabadulni a szabadságnak, tértől és időtől független, doktrinér eszményesítésétől és azt sem tudta megtanulni, hogy az újkor abszolútizmusa, melynek kontinensünkön a francia forradalom eszméi és cselekedetei vetettek véget, éppen olyan ellentétben áll a középkor szervezetével, mint az egyéni szabadság elvével. A középkor igazában a renaissance egyéniségimádatában ért véget. A középkori szervezeteket felbontotta — ha gyakran alakilag meg is maradtak — az egyén Önmagára való ébredése, mely vallási, politikai, társadalmi téren egyaránt éreztette hatását; de ez a szabadságmozgalom éppen úgy — csak rövidebb élettartam után — bürokratikus abszolútizmusba toroklott, mint a francia forradalom után keletkezett individualizmus, melynek etatisztikus utódja ellen folyik most a küzdelem. Az állam és társadalom harcában a középkori szervezet a társadalom diadalát, az újkor az állam diadalát jelenti, bár ez utóbbit időről-időre győzedelmes individualizmus váltja fel. Lényegében a küzdelem ma is a régi; és ezzel visszatértem tárgyam főújtjára.

A konzervatív gondolatot így szemlélve, felmerül a kérdés, miért ellenzik tehát a konzervatív irányok is az állam egyre terjedő hatalmát, holott az etatizmus is a gondoskodásból indul ki, vagyis a konzervatív alapgondolatból? Bizonyára nem azért, mert az állami bürokráciát alkalmatlannak tartják az éjjeli őr szerepénél nagyobb hatáskörre,

bár ezt az érvet nem egyszer halljuk; ez azonban éppen úgy igazságtalan, mint az állami bürokrácia lappangó gyanúja, hogy a társadalom nem tud a közérdek magaslatára emelkedni. A konzervatív gondolat azért ellenzi az állam terjedő hatalmát, mert a polgárnak emberi mivoltából indul ki és ha a liberalizmus ellen egyik érve, hogy elporlasztja a társadalmat és azután nem törődik az egyénnel, az etatizmusnál is fél a polgárok mechanizálásától; attól tart, hogy amint a liberalizmusban az átlagegyén elveszti önrendelkezési jogát és lelki függetlenségét fékevesztett, nem ellenőrzött erők vad hatása következtében, úgy az etatizmusban az újra csak árvaságra kárhozott egyén ismét csak elveszti öncélúságát és számmá lesz. Természetesen ez konzervatív szempontból különb állapot, mint az individualizmus, ámde a történelem tanúsága szerint az etatizmus, mint minden zsarnokság, könnyen megfélemledik polgárainak élő leikéről és gondoskodó hatalomból öncéllá lesz. Ilyenkor aztán csak tehernek érzik alattvalói, melytől még forradalom árán is szabadulni vágnak. A parlamentáris ellenőrzésre pedig, melyre növekedő államhatalom esetére növekedő szükség van, ilyenkor gyakran annyival kevésbé számíthatni, mert az állam terjedő hatalma annyi függési viszonyt teremt és annyira körülsáncolja magát jogi és tényleges védőművekkel, hogy az alkotmányos módon nehezen lesz befolyásolható.

A liberalizmus — mint említettük — a szabadság útján jutott a rendi szervezkedés irányába, melyben a konzervatív politika egyik iránya is a kívánatos társadalmi szervezést látja. Hiszen a rendben szorosan és áttekinthetően fonódik össze a közösség és az egyén, míg a liberalizmusban csak a kiváltságos egyén, az etatizmusban csak a hatalmi közösség érvényesül. Egyre jobban s jobban nyilvánvaló, mint mondtuk, hogy ma már nem annyira az egyén áll szemben az állam terjedő hatalmával, hanem a társadalom különféle szempontok szerint szervezett csoportjai. E szempontok között szerepel a közös hit, szerepel a terület, mint a megyében és községben, szerepelnek azonos anyagi érdekek, mint a gazdasági érdekképviselésekben, szerepelnek a foglalkozások, mint a szabad pályákon működők egyesületeiben, szerepel a politikai párt, a kartel és a szövetség. Lassanként oda fejlődik a helyzet, hogy az állam is kénytelen ezt tudomásul venni, aminek egyik nyilvánvaló elismerése felsőházunk összetétele.

De vajjon mi idézi elő azt a tüneményt, hogy koronként változik a nemzetek belső szervezete, hogy majd az individualizmus, majd a gondoskodás gondolata, a szervezeti elv az, mely uralomra jut? Minden történelmi változásnak bizonyára több oka van és azok a magyarázatok, melyek egy okra vezetnek vissza az eseményeket, helytelenek, bár egyszerűségük a gondolkodni rest tömeg részére felette megnyerő. Ezt hangoztatnia kell annak is, aki valamely jelenségnek a történelem folyamán való megisméltődésénél ugyanannak az előzménynek megisméltődését is látja. Így az individualizmus kísérő jelenségeként látjuk gyakran a jólétet, vagyis a nemzeti jövedelem és a népesség számának, igényeinek kedvező arányát. A túlnépesedett északi Kínában Confucius társadalombölcselete az ember-

ben csak az állampolgárt látta, csupán kötelességszabályozta szervezett életével. A ritka népességű Dél-Kínában a taoizmus a *laissez faire* politikájának hirdetője volt. Róma kezdeteinek szoros szervezete területterjeszkedésével és gazdagodás! lehetőségeivel párhuzamosan egyre lazult, az individualizmus győzelmének, mely a klasszikus római jogban nyert kifejezést, csupán a császárság vetett véget, mely (igaz, rövid fény után) a birodalom hanyatlásának is kezdete volt. A renaissance-ot, mely az egyéniség forradalma volt, megelőzte az Európa népességét megtizedelő fekete halál, vagyis csekélyebb népesség osztotta meg a termelés eredményeit. A francia forradalmat, a burzsoázia forradalmát ama meggyőződés támogatta hathatósan, hogy a termelés a gépek használata s más okok folytán a nagyobb jólét lehetőségeit biztosítja. A történelem folyamából bizonyára még nagyon szaporíthatók a példák arra, hogy a gazdagodás vagy annak lehetősége, és az individualizmus, viszont a megélhetés megnehezülése és a szervezeti elv párhuzamos jelenségek, bár a népesedési és megélhetési adatok hiánya a múltban az összefüggések kutatását felette megnehezíti. E megfontolások alapján valószínűnek látszik, hogy az individualizmust ellenző mozgalom, mely a szegényebb néposztályokban évtizedek óta észlelhető és mely a szocialisztikus irányokban nyerte elvi és politikai kiépítését, mely a háború óta áterjedt majdnem valamennyi társadalmi osztályra, bármily messze álljanak is bármely szocializmustól, az élet megnehezülésének következménye. Ha a nemzet jövedelme nem elegendő a nemzet eltartására, a céltudatos beosztás szükségességének érzete kerekedik felül, míg az anyagi bőség idején a legtöbben a szabad érvényesülésben látnak gazdagabb lehetőségeket. Arra, hogy az élet megnehezülése szervezkedést von maga után, példa, hogy — kiváló német történettudós megfigyelése szerint—Konstantinápolyban, ahol ismeretesképpen régebben rendkívül elszaporodtak a kutyák, ezek a nem társadalmi életet élő állatok kerületenként megszervezkedtek és a kerületek utcasarkaira őrköt állítottak, hogy a szomszéd kerület éhes ebeit távoltartsák. Természetesen az emberi társadalomban nem a nyers szám és az enniláló határozza meg a szabadság vagy egyenlőség gondolatának győzelmét. A szellemi hatások és visszahatások sajátos befolyásáról nem is szólva, az anyagi kérdések sem egyszerűsíthetők le ennyire. Hogy csak egyet említsünk, az igények növekedése, mely a civilizációnak ismertetőjele, ugyanabban az irányban hat, mint a szaporodás, hiszen valamely adott jövedelem éppen annyira elégtelen, ha túlsokan, mintha kevesebben, de nagyobb igényűek óhajtanak belőle megélni. Másrészt a szaporodás csökkenése ugyanoly irányban hathat, mint a szegényedés. Mert a nemzeti jövedelem előállításának előfeltétele bizonyos adott gazdasági helyzetben és időben bizonyos számú népesség — valamely optimum — és nagyobb veszélyt rejt magában más szempontból, de a termelés szempontjából is, ha e három összefüggő elem: népesség, igény, jövedelem közül nem az igények csökkentése, vagy nem a jövedelem növelése, hanem a szaporodás korlátozása révén igyekezik valamely társadalom az egyensúlyt helyreállítani. Hogy a konzervativizmus újraéledése más okokra is visszavezethető, azt már

mondottuk. És hogy egyik kirívó lelki tényezőre kifejezetten is reámutassunk, csak arra kell emlékeztetnünk, hogy a háború óriási mértékben mechanizáló gépezetének ellenhatása el nem maradhatott. És ez mind a liberalizmus, mind az állam ellen gyűlölettel töltötte el az európai emberiség nagy részét ugyanakkor, mikor az egyén önbizalma elveszett, önmagát résznek érzi és nem egésznek és a hasonló sorsúakkal együtt társadalmi szervezetekben egyesül.

Ha már most ily elemzés révén oda érkeztünk, amit az életben különben is napról-napra látunk, hogy megállapíthattuk az állam és az egyre jobban szervezkedő társadalom küzdelmét, újra felvethetjük a kérdést, miért az állam hatalma az, mely terjed, holott a kormány bizonyára szívesen elhárítaná magától bizonyos feladatok végzését, másrészt e hatalom terjedését a társadalom ellenszenve, sőt ellentállása is kíséri és ez ellentállás nagyrészt erkölcsi forrásokból táplálkozik. Hiszen tanúi vagyunk a függetlenség ijesztő hanyatlásának, tanúi vagyunk az ebből folyó neobizantinizmusnak, mely a magyar hagyományoktól távol áll, tanúi vagyunk a terjedő és veszélyes elégedetlenségnek az állammal, melytől, minthogy külső látszat szerint teljhatalomra törekszik, csodát várunk, mellyel szükségszerűen adós marad. A magyarázatot, miért nem érvényesül a szervezett társadalom jobban az állammal szemben, az elmúlt évtizedek individualizmusa adja meg, mely természeténél fogva elmulasztotta a társadalomnak, mint olyannak megnevelését az alkotó munkára, melyen akkor nagyrészt az egyén, kisebb részben az állam osztozkodtak. Az egyén társadalmi szerveiben egyesül és kezdeményezésről lemond és azt e szervezetektől várja. De e szervezetek még nem tanulták meg eléggé, vagy már leszoktatta őket a múlt félszázad (mint hazánkban a megyéket), hogy ne csak panaszkodó eszközei legyenek a bennük szövetkezetteknek, hanem kezdeményező, alkotó, igazgató szervekké váljanak. Az egyén lassanként beleolvad tevékenységével e közületekbe, de a liberalizmus alatt betöltött teremtő hivatását e szervek még nem tudták átvenni. Lehet-e tehát meglepő, hogy a kezdeményezés annyi téren az állam kezébe megy át, mely nélkül nem volna kezdeményezés és amely mintha kevésbé bürokratizálódott volna el, mint a társadalom.

Mi a teendő? Bizonyára nem az segít, hogy a rendi szervezkedéssel újra felszínre kerül a sérelmi politika, mely az államhatalom cselekvését fékezi, bírálja, sőt gyakran elgáncsolja a nélkül, hogy helyébe lépven, az alkotó munkát ő végezné el. Igaz, ennél mentségül szolgálhat, hogy az állam, mely oly gyakran szólítja fel a társadalmat a kezdeményezésre, a rég bevált önkormányzatokat egyre jobban vonja gyámsága alá, az új intézmények csekély autonómiáját pedig nem engedi érvényesülni, mint erre nálunk is több a példa. De ahol az állam bizonyára nem állított volna akadályt, mint például a kivitel megszervezésénél, ott is abban merült ki a gazdasági érdekvépviseletek működése, hogy a hiányokat megállapította és nem volt bennük a kezdeményezés, az alkotás élő ereje. És a köz érdekében az állam kénytelen volt cselekedni. Minél tovább tart ez az állapot, annál jobban és jobban hozzászokik a társadalom, hogy az állam cselekedjék

és annál inkább távolodunk azon eszmétől, melyet a társadalom helyes szervezése nyújthatna.

A segítség csak az eddigi gyakorlat megváltoztatásában áll. A törvényhozásnak nem szabad megengednie, hogy oly feladatok, melyeket területi vagy más alapon szervezett autonómiák elvégezhetnek, az állam feladataivá tétessenek. Sőt bizalommal a megfelelő társadalmi alakulatok tisztessége, hozzáértése, a közérdeket figyelemben tartó lelkölete iránt, a nem kizárólag állami feladatot képező teendőket az állam kezéből ki kell venni, reá kell bízni az illetékes társadalmi szervezetekre, a nélkül persze, hogy az állam ebben támogatását is megvonná tőlük. Még tovább menvén, a törvényhozásnak oda kell hatnia, hogy amennyiben hiányoznának a szükséges társadalmi szervek, akár kényszerrel is megalkottassanak. Mélyreható veszedelmeket rejt magában, ha a polgár a közügyekkel csupán az adóztatás révén kerül érintkezésbe, vagy a képviselőválasztások révén, melyekre a választó az etatizmus haladásával egyre kevésbé alkalmas, holott épp ily esetben volna kétszeresen fontos az ellenőrzés. Mily kevés veszélyt rejtene magában a legáltalánosabb és legtitkosabb választói jog, ha néhány évtizedig az önkormányzat nevelő iskoláján átment volna a társadalom minden tagja, hiszen a legkisebb közület ügyében érzett felelősség csak mennyiségileg más, mint az országos ügyekben való állásfoglalásra való alkalmatosság. A történelmi folyamat kedvez a nemzet társadalmi megszervezésének és ne felejtjük el, hogy az állam zsarnokságát, ha egyszer kifejlődött, a történelem tanúsága szerint nem békés eszközökkel szokták a népek megváltoztatni.

BÁRÓ KORNFIELD MÓRIC